

Violence and Punishment: Civilizing the Body through Time

TOM DAEMS^a

SPIERENBURG, P. (2013). *Violence and Punishment: Civilizing the Body through Time*. Cambridge: Polity Press, 223 p.



Panopticon, 34 (6), 533-542
© 2013 MAKLU | ISSN 0771-1409 | NOVEMBER 2013

^a Docent criminologie en rechtssociologie, Universiteit Gent (Corresp.: Tom.Daems@UGent.be).

Met *Violence and Punishment* brengt de Rotterdamse historicus Pieter SPIERENBURG geen nieuw werk: het boek is vooral een bundeling van eerder gepubliceerde artikelen en hoofdstukken die voor deze gelegenheid worden hernomen, herwerkt of vertaald naar het Engels. Dit maakt het boek er echter niet minder lezenswaardig om. Het geheel geeft een mooi beeld van de wijze waarop SPIERENBURG zich de afgelopen decennia heeft gemengd in de debatten binnen de historische criminologie.

In zijn oratie uit 2007, die hij uitsprak bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar in de historische criminologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, stipte hij aan dat vraagstukken die betrekking hebben op verschuivingen in de geweldsdrempel een belangrijke plaats innemen in de historische criminologie. Het gaat dan zowel om de aard van de misdaad als het karakter van de sociale controle, zowel in zijn formele (bestrafing door de overheid) als in zijn informele gedaanten (toezicht door burgers) (SPIERENBURG, 2007: 69). Niet toevallig staan deze thema's ook centraal in zijn eigen onderzoek.

Voor SPIERENBURG is de studie van geweld en bestrafing niet zozeer een doel op zich, maar veeleer een sleutel die de deur opent tot een beter begrip van vroegere én huidige samenlevingen. In de inleiding tot *A History of Murder* schrijft hij hierover het volgende: '*Killing always affects the fundamental values of those who participate in and witness the act, thus providing valuable information about culture, social hierarchy, and gender relations*' (SPIERENBURG, 2008: 1). In een essay uit 2004, dat als hoofdstuk vier wordt hernomen in *Violence and Punishment*, maakt hij een gelijkaardige bemerking over de straf: '*The aim is to explore in what way changes in punishment reflect broader, long-term developments in society; to learn, through the study of punishment, how these developments are interrelated; to find out whether all this may enhance our insight into the structure of our own society and ourselves*' (p. 85).

Violence and Punishment komt er op een bijzonder moment. Aangezien SPIERENBURG intussentijd de pensioensgerechtigde leeftijd heeft bereikt en – op 27 juni 2013 – zijn afscheidscollege heeft verzorgd, vormt het boek tot op zekere hoogte ook meteen een bloemlezing uit een afgeronde loopbaan.

DE CIVILISATIETHEORIE VAN NORBERT ELIAS EN DE HISTORISCHE CRIMINOLOGIE

Doorheen zijn ganse carrière heeft SPIERENBURG heel wat inspiratie geput uit het werk van Norbert ELIAS (1982), de grondlegger van de civilisatietheorie. De Duitse socioloog staat vooral bekend om zijn studie van gedragscodes uit de vijftiende tot en met de achttiende eeuw. Hiermee toonde ELIAS aan dat allerlei handelingen en omgangsvormen langzamerhand schaamtegevoelens gingen opwekken en voorwerp werden van regulering: zo eten we niet meer met onze handen, hebben we doorgaans geen seks in het openbaar, snuiten we onze neus niet langer in de elleboog en doen we onze kleine en grote behoeften normaliter niet meer in het openbaar. Aanhangers van de theorie van ELIAS menen dat de uitoefening van geweld deelgenoot is van dit omvattende civilisatieproces: ook agressieve omgangsvormen worden voorwerp van regulering en verdwijnen meer en meer uit het openbare leven. Een gelijkaardige evolutie heeft zich voltrokken op het vlak van de straf: spectaculaire en druk bijgewoonde strafvoltagekkingen op het schavot hebben plaats geruimd voor de bloedeloze en aan het oog onttrokken bestraffing achter de hoge muren van de gevangenis. Net zoals seks verdwijnt dus ook interpersoonlijk geweld en de uitvoering van de straf achter de coulissen van de mensenmaatschappij.

SPIERENBURG was één van de eersten die de theorie van ELIAS zou toepassen op het thema van de straf. Zijn keuze voor ELIAS was meteen ook een keuze tegen Michel FOUCAULT (1975), die midden jaren zeventig met zijn studie *Surveiller et punir* op heel wat meer belangstelling kon rekenen dan de Duitse figuratiesocioloog. In 1978, in een publicatie over de sociale functie van openbare strafvoltagekkingen, formuleerde SPIERENBURG twee kritieken aan het adres van de Franse filosoof. Aan de ene kant zou FOUCAULT geen aandacht hebben voor het procesmatige: de gevangenis heeft nauwelijks een voorgeschiedenis bij FOUCAULT en openbare straffen verdwijnen abrupt van het toneel. Aan de andere kant meent SPIERENBURG dat FOUCAULT eigenlijk geen theorie heeft: 'Zijn minutieuze beschrijving gaat vergezeld van een minimum aan verklaring, ook daar waar hij het ontstaan van het gevangeniswezen in een breder kader van toenemende disciplinerende op allerlei terreinen plaatst. De disciplinerende wordt niet gerelateerd aan andere maatschappelijke ontwikkelingen. Wij blijven zitten met een berg retoriek die de helderheid van het betoog bepaald niet vergroot' (SPIERENBURG, 1978: 4). In *The Spectacle of Suffering*, de handelseditie van zijn proefschrift gewijd aan het verdwijnen van openbare strafvoltagekkingen, ging SPIERENBURG nog een stap verder: hier presenteerde hij de civilisatietheorie van ELIAS als een 'tegenparadigma' t.a.v. de Foucaultiaanse kijk op de straf (SPIERENBURG, 1984: ix).

In de jaren zeventig was een dergelijke uitgesproken keuze voor ELIAS verre van vanzelfsprekend. Het zogenaamde 'revisionisme' in de geschiedschrijving over de straf verbodt hoogtij: de ontmaskering van hervormingsvertogen en het blootleggen van verborgen drijfveren en machtsmechanismen stond daarbij centraal. De aandacht ging hierdoor vooral uit naar ontwikkelingen op de arbeidsmarkt, de klassenstrijd en het machtsperspectief van FOUCAULT. Of zoals SPIERENBURG het verwoordt in *Violence and Punishment* wanneer hij de revisionisten op de korrel neemt: 'From good guys, the reformers turned into bad guys. Their true intention was not to treat criminals more 'humanely' but to subject them to tighter control' (p. 81).

Bij onze noorderburen lagen de kaarten echter ietwat anders. Vanaf einde jaren zestig werd de aanvankelijk vrij onbekende ELIAS een graag geziene gast in de Nederlandse – of beter: de Amsterdamse – sociologie. Vanuit Nederland zou hij zich in de herfst van zijn loopbaan alsnog ontpoppen tot een socioloog die bij zijn overlijden in 1990 – op

de gezegende leeftijd van 93 – geboekstaafd stond als één van de groten in de sociologie van de twintigste eeuw. Sociologen zoals Johan GOUDSBLOM (1987) en criminologen zoals Herman FRANKE (1990) hebben daar – net zoals historicus SPIERENBURG zelf – een belangrijke rol in gespeeld. De invloed van ELIAS in Nederland ging daarenboven in twee richtingen: terwijl zijn werk op het nodige applaus kon rekenen bij zijn volgelingen, kreeg hij de volle lading van andere beoefenaars van de sociologie. Zo typeert Carla VAN EL (2002) de Nederlandse sociologie na 1968 als een strijd tussen figuratiesociologen en verklarende sociologen. De twee scholen waren het over zowat alles oneens: van theorie en methodologie tot de keuze van voorlopers en onderzoeksthema's, de opleiding van studenten, de aanwezigheid in het publieke debat, enzovoort.

De receptie van het werk van ELIAS in Nederland heeft in elk geval in belangrijke mate bijgedragen aan zijn internationale doorbraak. Vandaag de dag is de civilisatietheorie ook buiten Nederland één van de meest bediscussieerde en toegepaste theorieën in de historische criminologie. Het werk van ELIAS wordt in het bijzonder bediscussieerd en gemobiliseerd in het kader van onderzoek naar de langetermijnontwikkelingen met betrekking tot afnemend geweld in West-Europa sinds de dertiende eeuw (zie bv. GURR, 1981: 342 e.v.; EISNER, 2003: 87, 123-125; MUCHEMBLE, 2012; SPIERENBURG, 2001, 2008), en de studie van de straf (zie bv. SPIERENBURG, 1984; GARLAND, 1990; PRATT, 2002).

EEN OVERZICHT

Tegen bovengeschetste achtergrond is het weinig verrassend dat de voorliefde van SPIERENBURG voor ELIAS ook duidelijk merkbaar is in de hoofdstukken die werden opgenomen in *Violence and Punishment*. In de inleiding maakt SPIERENBURG de lezer onmiddellijk duidelijk dat het werk van Norbert ELIAS hem nog steeds de nodige inspiratie verschaft. Hij gebruikt hier doelbewust het woord 'inspiratie' '*... because I want to creatively expand on it*' (p. 14). In het geval van SPIERENBURG gebeurt die uitwerking voornamelijk door meer plaats in te ruimen voor wijzigende opvattingen m.b.t. de verdediging van de mannelijke eer (zie ook SPIERENBURG, 2008: 7-10). In de epiloog voegt SPIERENBURG hier nog een aantal persoonlijke herinneringen aan toe. Zijn eerste kennismaking met ELIAS greep plaats in 1969, toen hij op bezoek was aan de Universiteit van Amsterdam. In die periode verzorgde hij er op regelmatige basis gastcolleges. SPIERENBURG memoreert ook dat de band tussen het thema van zijn dissertatie – het verdwijnen van openbare lijfstraffen – en de civilisatietheorie eigenlijk voor de hand lag:

'You did not have to be a specialist to know that brandings and public hangings were once common and accepted and not so today. Obviously, this could be analyzed in terms of civilizing processes. There turned out to be lots of books about executions and torture in the past, but they were all purely descriptive, or, worse, written from a perspective of applauding human progress. Foucault's book on the subject did not appear until a few years later. It was a challenge, then, to write about changes in punishment in the idiom of historical sociology.' (p. 179)

De hoofdstukken in *Violence and Punishment* zijn ondergebracht in drie delen, resp. geweld, bestraffing en sociale controle en de civilisering van het lichaam doorheen de tijd.

Geweld

Hoofdstuk één behandelt langetermijntrends in moord, met daarbij in het bijzonder aandacht voor Amsterdam, van de vijftiende tot de twintigste eeuw. SPIERENBURG start met een aantal methodologische beschouwingen. Om uitspraken te doen over lange termijnontwikkelingen heeft de historicus nood aan cijfers, maar deze zijn niet altijd beschikbaar, aangezien de te bestuderen tijdsperiode een aanvang neemt voor de opmars van de nationale statistieken. Hij merkt hierbij op – en documenteert – dat gerechtelijke statistieken op zichzelf genomen onbetrouwbaar zijn. Het is beter om te opteren voor registraties m.b.t. lichaamsonderzoek aangezien dergelijke lijsten ook melding maken van die gevallen waarin de dader ongekend blijft.

Voor Amsterdam komt SPIERENBURG tot het besluit dat de moordcijfers afnamen vanaf de zestiende eeuw, maar dat Nederland – net zoals andere Europese landen – opnieuw met een stijging werd geconfronteerd vanaf omstreeks 1970. De cijfers worden aangevuld met gegevens over de omstandigheden van het gewelddadig overlijden. SPIERENBURG heeft het hier over een verschuiving van vechtpartijen tussen vreemden naar conflicten tussen bekenden. De neerwaartse trend gaat zodoende gepaard met een verhoging van het aandeel gewelddadige overlijdens van bekenden. Daarenboven kan ook een verschuiving vastgesteld worden van inwijkelingen met een strafrechtelijk verleden naar stadsbewoners zonder een dergelijke achtergrond. Het geweld wordt stapsgewijs ook minder impulsief van aard: terwijl in de periode 1651-1750 ongeveer drie vijfden van de overlijdens de fatale uitloper waren van conflicten in de kroeg of op straat, zakte dit cijfer in de periode 1751-1810 tot tussen een derde en de helft. Wat met de meer recente stijging sinds 1970? SPIERENBURG geeft twee bemerkingen. Ten eerste belicht hij dat de landelijke moordcijfers veel lager liggen dan in de hoofdstad. Het dodelijk geweld concentreert zich dus in Amsterdam en enkele andere grootsteden en dit was wellicht veel minder het geval in voorgaande eeuwen. Ten tweede wijst SPIERENBURG erop dat een aanzienlijk aandeel van de moorden in Amsterdam plaatsgrijpt in het crimineel milieu, in het bijzonder in de context van de internationale drughandel. De theorie van ELIAS blijft hierdoor overeind, zo stelt hij:

'It would seem that the idea of a marginalization of homicide holds for the Netherlands. This means that the contemporary rates are not incongruent with Elias' theory. There is still another way to put it: serious violence today is concentrated in 'unpacified islands'. Nineteenth-century national societies in Europe were particularly homogeneous. By contrast, the greater differentiation prevailing in the late twentieth century and the twenty-first has led to the appearance of small islands within these societies where the pacification once guaranteed by the state has crumbled to some extent.' (p. 37-38)

In hoofdstuk twee behandelt SPIERENBURG het thema van moord tegen de achtergrond van de discussie over het zogenaamde Nederlandse 'poldermodel'. Dit laatste refereert aan een zogenaamd typisch Nederlandse traditie van conflictoplossing gericht op onderhandeling en compromisvorming, welke zich doorheen alle echolons van de samenleving zou manifesteren. Het wordt onder meer gekoppeld aan de idee dat Nederland altijd een vrij vredevol land is geweest. SPIERENBURG meent dat dit beeld toch wat bijgespijkerd moet worden: in bepaalde periodes ging dit op, maar soms was er

ook meer interpersoonlijk geweld en doorgaans situeerden onze noorderburen zich in de Europese middenmoot.

Om de idee van een *'Dutch exceptionalism'* te ontkrachten, gaat SPIERENBURG in op drie fenomenen uit de zeventiende en de achttiende eeuw waarin interpersoonlijk geweld een belangrijke rol speelde: duellering, steekpartijen en confrontaties tussen joden en christenen. Het duel, waar vooral aristocraten en legerofficieren zich mee inlieten, kreeg nauwelijks voet aan grond in Nederland. Op dit vlak waren de Hollanders heel wat vredevoller dan elders in Europa. Maar voor de twee andere fenomenen gaat dit niet op. Op vlak van steekpartijen, waarbij doorgaans twee tegenstanders uit de lagere klassen met elkaar in de clinch gaan en welke gekenmerkt worden door een hoge mate van impulsiviteit, houdt Nederland gelijke tred met andere delen van het toenmalige Europa. Wat confrontaties tussen joden en christenen betreft, scoort Nederland zelfs beduidend slechter dan andere delen van het vroegmoderne Europa: SPIERENBURG heeft het over een vijandigheid tegenover joden die vooral vanaf 1700 op meer of minder regelmatige basis uitmondde in heftige vechtpartijen. Dit gebeurde vaak op de Blauwbrug over de Amstel, die als scheidingslijn fungeerde tussen de territoria van beide groepen.

Nederland zou wel meer inzetten op de criminalisering van het dodelijke geweld dan andere delen van het vroegmoderne Europa. Dit blijkt onder meer uit een zekere terughoudendheid bij rechters om zelfverdediging als rechtvaardigingsgrond te aanvaarden. Die onbuigzaamheid werd niet door iedereen gesmaakt: voor grote delen van de bevolking was dodelijk geweld, zeker wanneer het de uitkomst was van een eerlijk gevecht, eerder te beschouwen als een accidenteel voorval. Ondanks het harde optreden van het rechterlijke apparaat bleef er dus tot het midden van de achttiende eeuw een zekere tolerantie bestaan ten aanzien van dodelijk geweld.

In hoofdstuk drie waagt SPIERENBURG zich aan een vergelijking tussen Europa en Noord-Amerika en hij betreft er in ondergeschikte orde ook Oost-Azië bij. SPIERENBURG stelt dat de Europese geschiedenis vanaf de late middeleeuwen gekenmerkt wordt door processen van staatsvorming, gekoppeld aan de ontwikkeling van monopolies met betrekking tot geweld en het heffen van belastingen, bureaucratievorming en natiestaten waarbinnen machtsverschillen tussen de verschillende sociale groepen in belangrijke mate verminderd zijn. Hier zindert overduidelijk de stem van ELIAS door. Het betreft echter geen universele ontwikkeling. In de Verenigde Staten moesten politieke en economische instituties van nul opgebouwd worden toen Europese kolonisten zich er begonnen te vestigen. Noord-Amerika heeft om die reden een vrij plotse modernisering doorgemaakt. Dit is van belang, zo meent SPIERENBURG, om verschillen met betrekking tot de plaats van geweld in de Amerikaanse en Europese samenlevingen te begrijpen. De structureel hogere moordcijfers in Amerika relateert hij aan een cultuur van zelfredzaamheid. Volgens SPIERENBURG kwam de democratie te vroeg in Amerika: er was hier geen sprake van een voorafgaande fase van centralisering. Democratie werd daardoor gelijkgesteld met het recht om zijn bezittingen en belangen gewapenderhand te verdedigen: *'The 'too early' advent of democracy resulted in a kind of political-cultural stalemate: even though monopolization of force within the territory of the United States progressed to some extent, compared to the European situation this was only a slow and partial monopolization'* (p. 64). De monopoliseringstendens van geweld in de Verenigde Staten was dus relatief zwak vergeleken met Europese naties, waar statelijke organisaties, geruggesteund door de kerk, het geweld onderdrukten.

Bestrafing en sociale controle

Het tweede deel van het boek verlegt de aandacht van het interpersoonlijk geweld naar bestrafing en sociale controle. In hoofdstuk vier herleest SPIERENBURG *Surveiller et punir* met – zoals hij het uitdrukt – een ‘fresh eye’, los van de secundaire literatuur die het boek op gang heeft getrapd. Zoals we hierboven al hebben aangestipt, was SPIERENBURG in de jaren zeventig bijzonder scherp voor FOUCAULT. In dit hoofdstuk, dat oorspronkelijk in 2004 werd gepubliceerd, klinkt hij opvallend milder: ‘On earlier occasions, I have proclaimed the absolute incompatibility of Foucault’s and Elias’ sociological-historical approaches. On second thoughts, perhaps this was an exaggeration’ (p. 77). SPIERENBURG opent het hoofdstuk met een contrast tussen twee scènes. De eerste betreft een ontvoering die in 1939 in het openbaar in Frankrijk plaatsgreep. De tweede beschrijft de huisregels van het Amsterdamse Rasphuis uit 1595. Tussen beide momentopnames gaapt een kloof van 344 jaar. De schavotscène is daarenboven de meest recente van de twee. Het opzet van SPIERENBURG ligt voor de hand: hij hekelt de wijze waarop FOUCAULT in de openingspagina’s van *Surveiller et punir* de bloederige executie van Damians in 1757 afzette tegen de leefregels in een instelling voor jeugddelinquenten driekwart eeuw later. Afhankelijk van de selectie die men maakt, zo suggereert SPIERENBURG, kan zowel de sequentie worden omgekeerd als het tijdsverloop verder worden opgerekt.

Niettemin toont SPIERENBURG zich meer constructief in zijn bespreking van FOUCAULT dan in zijn jonge jaren. SPIERENBURG meent dat heel wat van de interpretatoren van FOUCAULT hem woorden in de mond hebben gelegd: zijn vroegere punten van kritieken, zo stelt hij nu, zouden misschien beter gericht geweest zijn tegen de zgn. ‘Foucaultianen’ in plaats van de Franse filosoof zelf. Zo ziet hij een aantal gelijkenissen tussen FOUCAULT en ELIAS op het vlak van het belang van de studie van historische veranderingen om het heden beter te begrijpen en de idee dat macht alomtegenwoordig is. Maar op een tweetal punten in het bijzonder moet FOUCAULT toch het onderspit delven. Aan de ene kant rakelt SPIERENBURG andermaal het oude twistpunt op over de snelheid waarmee historische veranderingsprocessen zich voltrekken: hij blijft het lastig hebben met de neiging van FOUCAULT om abrupte veranderingen te zien, waardoor stapsgewijze ontwikkelingen, die zich over een zeer lange periode uitrollen, buiten beschouwing blijven. Anderzijds verkiest hij het machtsbegrip van ELIAS, dat meer sociologisch van aard is, boven dat van FOUCAULT.

Hoofdstuk vijf gaat in op informele sociale controle, en de veranderingen die daarin zijn opgetreden in de afgelopen vijfhonderd jaar. Het betreft hier een ingekorte en naar het Engelse vertaalde versie van zijn oratie uit 2007. Ook hier bespreekt SPIERENBURG twee contrasterende casussen. In augustus 2002 achtervolgen de uitbaters van een winkel in Amsterdam een drugverslaafde die een diefstal in hun zaak heeft gepleegd. De winkeldief houdt er een gebroken neus aan over. De uitbaters worden aangeklaagd voor buitensporig geweld. De tweede casus speelt zich af in 1719. Ook hier betreft het een winkeldiefstal. ‘Apegatje’ en zijn kompaan worden achtervolgd: één van de achtervolgers laat het leven en de kompaan van ‘Apegatje’ krijgt in het tumult een slag op het hoofd met een bijl. Volgens SPIERENBURG treden hierbij twee thema’s op de voorgrond: de verhoogde gevoeligheid ten aanzien van geweld en de opmars van de private sfeer. In de casus uit 1719 werd het geweld van de achtervolgers niet beschouwd als een private wraakactie, maar wel als een uiting van medewerkingsgezindheid met de rechterlijke autoriteiten. Het geweld met de bijl werd daarbij ogenschijnlijk door de vingers gezien. Dit ligt duidelijk anders wat de gebroken neus betreft in de casus uit 2002. Ten tweede, in de casus van 2002 is er heel wat sympathie voor de

handelingswijze van de winkelluitbaters die slachtoffer werden van de diefstal, maar dit vanop een afstand: toekijkers beschouwen het niet langer als hun taak om te helpen. Hiermee wijst SPIERENBURG op het vraagstuk van langetermijntransformaties op vlak van bijstand en de rol van de lokale gemeenschap.

Het hoofdstuk leest vooral als een kritiek op de analyse van de Nederlandse commissie-ROETHOF die van mening was dat informele sociale controle verdwenen is en dat deze best opnieuw aangezwengeld wordt in de strijd tegen de criminaliteit. SPIERENBURG wijst erop dat historisch onderzoek aantoonde dat het allemaal niet zo eenvoudig is. Zo belicht hij dat doorheen de zestiende en zeventiende eeuw informele sociale controle sterk was, maar deze had vooral betrekking op de regulering van het privéleven, met name normen met betrekking tot het huwelijk en seksualiteit. De controle had nauwelijks betrekking op criminaliteitspreventie. Informele controle was effectief omdat de legitimiteit ervan verzekerd werd door een gevoel van privacy dat verschillend was van het onze: *'... the church and neighborhood controls of the early modern period offer no simple recipe for strengthening the role of extra-judicial controls today. Modern projects to that effect can only succeed if they respect modern boundaries of privacy'* (p. 98). Daarenboven was geweld vaak niet enkel een *object*, maar ook een *middel* van sociale controle: de traditionele mannelijke erecode vereiste het gebruik van geweld als reactie op de krenking van de eer. Privaat geweld werd aanvaard als middel om zijn eer te herstellen en kon in die zin beschouwd worden als een instrument van sociale controle. SPIERENBURG besluit hieruit dat verschillende controlesystemen gericht op deviant gedrag niet altijd in dezelfde richting wijzen. In het licht van bovenstaande kanttekeningen bij de analyse van de commissie-Roethof is het hoofdstuk vooral een waarschuwing voor lichtzinnige en nostalgische uitspraken over de nood aan een heropleving en versterking van informele sociale controle.

In hoofdstuk zes mengt SPIERENBURG zich in het debat over de recentere ontwikkelingen rond de (dood)straf in Europa en Amerika vanuit een langetermijnperspectief. Hij stelt vast dat er op vlak van de doodstraf een kloof gaapt tussen Europa en Amerika, maar dat anderzijds de opsluitingscijfers in zijn eigen thuisland, net zoals in de Verenigde Staten, pijlsnel de hoogte ingeschoten zijn. Net zoals in hoofdstuk drie wijst SPIERENBURG hier op de snelheid waarmee Amerika de moderne tijd is binnengestapt. Dit zorgde ervoor dat Amerikanen zich onwennig voelen bij het idee om ongewapend te zijn en wantrouwig staan tegenover het statelijke geweldsmonopolie. De bijzondere ontwikkelingen binnen de Amerikaanse samenleving hebben er onder meer toe geleid dat Amerikanen het belangrijke proces van 'sacralisering' van executies niet hebben meegemaakt. Een dergelijke sacralisering, waarbij de uitvoering van de doodstraf omgeven wordt door een religieus ritueel, vindt vooral vanaf begin zestiende eeuw ingang in Europa en impliceerde, zo meent SPIERENBURG, een eerste beperkte statusverhoging voor de veroordeelde: *'From undeserving wretches, bound for hell, they turned into penitent Christians, reflecting Jesus' death on the Cross ... It is highly unlikely that the authorities or the church consciously wished to raise the status of the condemned. It was an unintended consequence of the interplay between secular customs and ecclesiastical demands, or, in Elias' words, the outcome of a blind process'* (p. 108). De terdoodveroordeelden konden het ritueel ook verpesten en het morele toneelstuk waarin ze een hoofdrol moesten spelen, saboteren. Hierdoor beschikten ze over een zekere mate van macht. Amerika heeft dit sacraliseringsproces nooit meegemaakt: de religieuze getinte executies werden er immers naar geëxporteerd.

SPIERENBURG gaat ook ten rade bij de historische studie van Herman FRANKE over opsluiting in Nederland. FRANKE (1990) kwam tot het besluit dat gedetineerden een

emancipatieproces hebben doorgemaakt waarbij gevoeligheid voor het lijden van gevangenen een bron van macht werd die hen in staat stelde om betere leefcondities te onderhandelen. SPIERENBURG meent dat dit proces zich ook in Amerika heeft afgespeeld. Hij verwijst hierbij terloops naar zijn platencollectie: in 1969 kon Johnny CASH binnen de muren van een Californische gevangenis luidkeels zingen: *'San Quentin, I hate every inch of you'*. Het instemmende geroep van de gedetineerde toeschouwers staat ver af van de stilte van de gevangenen, die als kasplantjes in afzondering werden neergepoot, in vroegere tijden moesten gehoorzamen. Is die gevoeligheid nu verminderd waardoor het leven van gedetineerden terug harder wordt? SPIERENBURG stelt dat meer onderzoek nodig is, maar heeft toch een opmerkelijke afsluiter in petto: *'It would be incorrect ... to state that the sensitivity in society at large, which in an earlier period was the motor behind the process of emancipation of prisoners, has vanished. Rather, a shift in the public's sensitivity has taken place, from having prisoners as its objects to crime victims as its objects'* (p. 122).

Civilisering van het lichaam

Het laatste deel van het boek gaat over de civilisering van het lichaam doorheen de tijd. Het betreft hier ontwikkelingen die niet direct te maken hebben met geweld of bestraffing, maar die er toch mee samenhangen, in lijn met de visie van ELIAS op langetermijntransformaties. Voor wie vertrouwd is met de studie van ELIAS (1982) is de inhoud en opbouw van hoofdstuk zeven zeer herkenbaar. SPIERENBURG bespreekt hier de verfijning van omgangsvormen in Nederland tot 1800. Hij doet dit op een opvallend gelijkaardige wijze als ELIAS: tafelmanieren, lichaamsfuncties, het snuiten van de neus, spuwen en het gedrag in de slaapkamer komen daarbij achtereenvolgens aan bod. SPIERENBURG besluit dat ook Nederland – net zoals Frankrijk en andere Europese landen – een verfijning van gedragsnormen heeft doorgemaakt. Hoofdstuk acht behandelt langetermijnveranderingen op vlak van feestgedrag. Nieuwere vormen van feesten komen stapsgewijs los van een traditie van vechten, buitensporig eten en drinken en seksuele losbandigheid. Hij bekijkt dit in het bijzonder in het kader van festiviteiten waarbij een statusomkering plaatsgrijpt. Ook hier maakt SPIERENBURG gebruik van ELIAS: *'... the long-term development of festivals during the last four or five centuries reflects processes of civilization in Elias' sense ... The trinity of sex, food and violence, which was so characteristic of festivals in preindustrial villages and neighborhoods, gave way to orderly merriment, often carefully programmed'* (p. 161). In het laatste hoofdstuk duikt SPIERENBURG zeer ver terug in de tijd. Hier behandelt hij thema's zoals religie, dood en de idee van het paradijs. Het hoofdstuk werd oorspronkelijk geschreven voor het *liber amicorum* van Johan GOUDSBLOM en dit verklaart meteen het zeer langetermijnperspectief dat SPIERENBURG hier hanteert: GOUDSBLOM had hier immers eerder al over gepubliceerd in het licht van zijn studie over vuurbeheersing als civilisatieproces.

Tot slot

In de inleiding van deze bespreking hadden we al aangegeven dat de hoofdstukken in *Violence and Punishment* vooral een herneming, herwerking of vertaling zijn van elders gepubliceerde teksten. Bij dit type van boeken kan er om die reden altijd wel gediscussieerd worden over de selectie die daarbij wordt gemaakt. Dat is ook hier het geval. De meerwaarde om de hoofdstukken uit deel drie in de bundel op te nemen, is m.i. niet zo groot. Het gaat om teksten die oorspronkelijk in het Nederlands zijn ver-

schenen en niet bepaald representatief zijn voor het *oeuvre* van SPIERENBURG: hoofdstuk zeven is gebaseerd op een oude Nederlandstalige publicatie uit 1973; hoofdstuk acht betreft een uitstap gepubliceerd in het historische studententijdschrift *Leidschrift* en hoofdstuk negen komt uit het vriendenboek voor Johan GOUDSBLOM. Voor de angelsaksische verzamelaar van 'SPIERENBURG-curiosa' kan het misschien interessant zijn om deze teksten in het Engels beschikbaar te maken, maar m.i. had het beter geweest om zowel deel één als deel twee telkens uit te breiden met één of twee extra teksten. Het had bijvoorbeeld verrijkend geweest om een hoofdstuk uit *The Spectacle of Suffering* (1984) – toch hét boek van de internationale doorbraak van SPIERENBURG en een klassieker in de penologie – of uit zijn werk rond carcerale instellingen (bv. *The Prison Experience* (1991)) op te nemen. Dit had de samenhang van de bundel ook ten goede gekomen: geweld en straf zijn immers innig met elkaar verbonden, zoals de hoofdtitel van *Violence and Punishment* suggereert en SPIERENBURG in de inleiding ook toelicht. De uitstapjes naar feesten en de lotgevallen van Adam en Eva in het paradijs spelen het geheel alleen maar uit verband.

Met deze bundel en zijn ander werk toont SPIERENBURG alvast hoe ELIAS nuttig aangewend kan worden binnen de historische criminologie. Het valt daarbij op dat hij de jongste jaren wat milder is geworden ten aanzien van andere perspectieven. In *The History of Murder* had SPIERENBURG al terloops opgemerkt dat de Eliaasiaanse en Durkheimiaanse perspectieven geïntegreerd kunnen worden (SPIERENBURG, 2008: 6). In *Violence and Punishment* herleest hij, zoals we hierboven al aangaven, Michel FOUCAULT met een meer open blik. Het zou boeiend zijn moest SPIERENBURG dergelijke losse bemerkingen naar de toekomst toe kunnen samenbrengen in een meer omvattende beschouwing over de rol van theorie. Dat lijkt mij een mooie uitdaging voor een jonge emeritus die, als hij ook na zijn pensionering in de voetsporen van zijn leermeester blijft stappen, toch nog heel wat jaren van wetenschappelijke activiteit voor de boeg heeft.

Het is ook interessant om vaststellen hoe SPIERENBURG zijn historisch onderzoek nuttig probeert te maken voor een beter begrip van het heden. In zijn oratie uit 2007, die in aangepaste vorm herdrukt wordt in hoofdstuk vijf, doet hij dit naar aanleiding van zijn beschouwingen bij het rapport van de commissie-Roethof. In *Violence and Punishment* gebeurt dit in het bijzonder in hoofdstuk zes, waar hij in debat treedt met auteurs zoals Loïc WACQUANT en James WHITMAN, en zijn eigen kanttekeningen plaatst bij het zogenaamde 'punitiviteitsdebat'. In zijn afscheidsrede *Please, please me's number one*, die hij op 27 juni 2013 uitsprak, richt SPIERENBURG (2013) zich zelfs exclusief op het zeer recente verleden: hier kijkt hij uitdrukkelijk terug op de afgelopen halve eeuw, van 1963 tot nu, met als beginpunt de doorbraak van *The Beatles*.

Het moet wel gezegd dat deze uitstappen naar het heden niet altijd even overtuigend klinken – of alleszins niet dezelfde archivale ruggeleuning genieten waar hij doorgaans als historicus op kan buigen. Zo schuift SPIERENBURG naar mijn aanvoelen in hoofdstuk zes de degradatie-these van James WHITMAN (2003) te snel opzij: de vaststelling van SPIERENBURG dat Amerikaanse gedetineerden eveneens een emancipatieproces hebben doorgemaakt, veegt de bestaande verschillen met Europa te snel onder de mat, bv. op vlak van privacy-bescherming of de toepassing van het normaliseringsbeginsel. Die verschillen neemt WHITMAN wel in ogenschouw. Hij blaast hiertoe een aantal oude ideeën van Gustav RADBRUCH en Thorsten SELLIN nieuwe leven in en poogt daarenboven aan te tonen dat één en ander zich in diverse rechtstakken manifesteert. Ook de uitspraak die hierboven al werd aangehaald – '*Rather, a shift in the public's sensitivity has taken place, from having prisoners as its objects to crime victims as its objects*' (p. 122) – werpt meer vragen op dan het beantwoordt, bijvoorbeeld: Betrof het steeds

en overal een gevoeligheid voor het lot van gevangenen of was er eerder sprake van onverschilligheid of onvertrouwdheid met het gevangenisleven? Is de gevoeligheid voor het lot van slachtoffers wijdverspreid of blijft deze beperkt tot bepaalde groepen? Over welke slachtoffers gaat het en wie moeten we begrijpen onder het 'publiek'? Kan de gevoeligheid zich zomaar 'verplaatsen' van A naar B? Waarom waren we enkele decennia terug wél gevoelig voor het lot van gevangenen en niet voor slachtoffers? Enzovoort. De uitspraken over slachtoffers vergen toch wat meer uitwerking. De recente (selectieve) aandacht voor (bepaalde groepen van) slachtoffers komt immers niet uit het niets en het blijft vooralsnog een open vraag in welke mate de theorie van ELIAS één en ander meer inzichtelijk kan maken.

REFERENTIES

- EISNER, M. (2003). Long-Term Historical Trends in Violent Crime. *Crime and Justice: A Review of Research*, 83-142.
- ELIAS, N. (1982). *Het civilisatieproces. Sociogenetische en psychogenetische onderzoeken*. Utrecht: Aula.
- FRANKE, H. (1990). *Twee eeuwen gevangen*. Utrecht: Het Spectrum.
- GARLAND, D. (1990). *Punishment and Modern Society*. Oxford: Clarendon.
- GOUDSBLOM, J. (1987). *De sociologie van Norbert Elias*. Amsterdam: Meulenhoff.
- GURR, T.R. (1981). Historical Trends in Violent Crime: A Critical Review of the Evidence. *Crime and Justice: A Review of Research*, 295-353.
- MUCHEMBLED, R. (2012). *A History of Violence*. Cambridge: Polity.
- PRATT, J. (2002). *Punishment and Civilization*. Londen: Sage.
- SPIERENBURG, P. (1978). *De sociale functie van openbare strafvoltrekkingen*. Centrum voor Maatschappijgeschiedenis. Mededelingen no. 4. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- (1984). *The Spectacle of Suffering*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2001). Violence and the civilizing process: does it work? *Crime, Histoire & Sociétés / Crime, History & Societies*, 5(2), 87-105.
- (2007). Apegatjes achtervolgers. Sociale controle tussen verschuivende geweldsdrempels en veranderende noties van privacy. In H. VAN DE BUNT, P. SPIERENBURG & R. VAN SWAANINGEN (eds.), *Drie perspectieven op sociale controle*. Den Haag: Boom Juridische uitgever, 67- 112.
- (2008). *A History of Murder*. Cambridge: Polity.
- (2013). *Please, please me's number one. Maatschappelijke veranderingen sinds de jaren zestig en hun weerslag op het beeld van misdadigers en slachtoffers*. Den Haag: Boom Lemma.
- VAN EL, C. (2002). *Figuraties en verklaringen. Stijlgebonden schoolvorming in de Nederlandse sociologie na 1968*. Amsterdam: Aksant.
- WHITMAN, J.Q. (2003). *Harsh Justice*. New York: Oxford University Press.